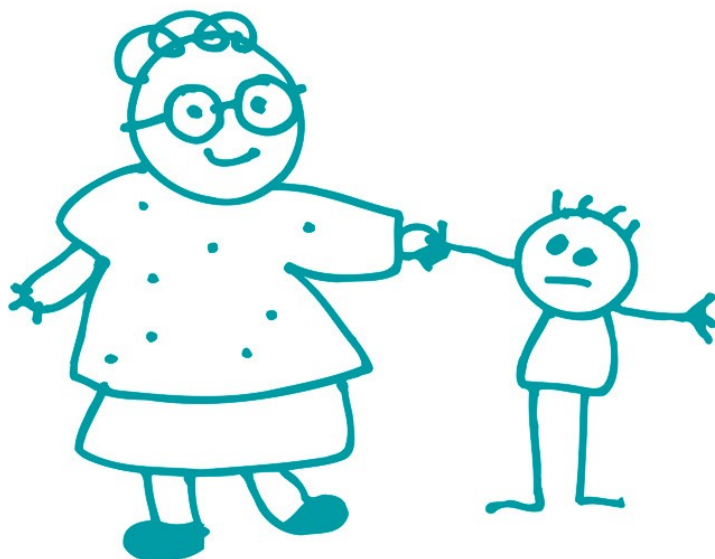

Barn som forgriper seg på barn

PSY
KOL
OGI

ILLUSTRASJON Psykologtidsskriftet

Vi må gripe inn når vi får vite at et barn har begått et seksuelt overgrep mot et annet barn. Men hvordan?

TEKST

Helle Kleive

PUBLISERT **2. november 2016**

EMNER **Barn som forgriper barn**

Seksuelle overgrep

Overgrepsspesifikk utredning

Mellom 20 og 50 prosent av alle seksuelle overgrep mot barn og unge begås av andre barn og unge, hovedsakelig gutter (Barbaree & Marshall, 2006; Bonner, 2006; Långström, 2000). De fleste av disse guttene utøver sitt første overgrep før fylte 15 år (Långström, 2000).

Gjennomsnittlig alder på gutter henvist til ressursenheten V27 er 14,1 år (Jensen et al., 2016). Dette er tall som overrasker fagfolk i Norge, men forekomsten er ganske lik i forskjellige vestlige land. Hvis vi kan bli oppmerksomme på at disse barna finnes, så kan vi også hjelpe dem.

Ved ressursenheten V27 arbeider vi med barn og unge som har forgrepet seg seksuelt eller vist upassende seksuell atferd. I det følgende vil jeg fortelle en historie om hvordan behandlingsapparatet kan møte en gutt som har begått et overgrep, og familien hans, om utfordringer med samarbeidet mellom instansene, og om hvordan vi psykologer kan gjøre noe med det.

Krisetelefon til psykologen

Tenk deg at du midt mellom dine ellers vante gjøremål får satt over en telefon fra leder for barneverntjenesten, som svært oppskaket spør om du kan hjelpe henne. Hun har akkurat fått en telefon fra helsesøster, som igjen har fått en telefon fra en mor, som ganske kaotisk forteller at datteren på åtte sier at Bjørn^[1] prøvde å «putte tissen sin inn her», og så peker hun på underlivet. Bjørn er storebroren på 14. Dette skal ha skjedd i går, da han satt barnevakt for sine halvsøstre på fem og åtte år. Moren/stemoren har allerede ringt Bjørns biologisk mor, skjelt henne huden full, og sagt at hun aldri mer vil se gutten. Det hersker nå fullt kaos i begge familier.

Psykologen har rutiner for hva hun skal gjøre når det gjelder lillesøster, som antatt offer i saken, men hva med Bjørn, den antatte «unge overgriperen»?

Hva gjør psykologen?

I første omgang kan psykologen bistå barnevernet ved å foreslå at de kaller inn til et samrådsmøte (se boksen Samrådsmøtet). I dette møtet skal instansene treffes for å skape orden i kaoset, og lage en plan for det videre arbeidet. Denne planen skal involvere alle instanser som har et ansvar for Bjørn, og møtet skal finne sted så fort som mulig. I dette møtet skal de som deltar, fortelle sin historie, inkludert sine bekymringer for Bjørn. I fellesskap skal de så drøfte hva som er best for ham, og lage en plan for hvem som gjør hva når.

Det er best at barnevernet, som har fått informasjon om overgrepet, innkaller etter å ha fått skriftlig eller muntlig samtykke fra foreldrene til å gjøre dette.

Det må vurderes i hver enkelt sak hvilke instanser det kan være lurt å innkalle. Eksempler på instanser som kan være med, er psykolog fra den pedagogisk-psykologiske rådgivningstjenesten, helsesøster, representant fra skolen, psykolog fra Bup, barnevernsarbeideren, den lokale kommunepsykologen, lensmannen og/eller andre som står i en profesjonell relasjon til gutten. Dersom Bjørn hadde vært 15 år, ville han vært strafferettslig ansvarlig. I slike tilfeller bør psykologen be om at en fra distriktets barnehus møter (www.statensbarnehus.no). Husk at barnehusene primært jobber med forhold som er politianmeldte.

Å arrangere et slikt første samråd krever mye ressurser, men er samtidig vel anvendt tid. Min erfaring er at et tverrfaglig møte i starten fører til et smidig samarbeid videre. Det oppstår som oftest en felles vilje til å gå i gang og gjøre sin del av arbeidet.

Det neste du gjør, er å be barnevernslederen om å skrive en henvisning til din instans, og ta med en utskrift av den til samrådsmøtet. Går det ikke så kjapt, må det være et muntlig samtykke fra foreldrene vedrørende henvisning.

Henvisning: Bjørn, 14 år

I henvisningen fra leder for barnevernet står det følgende: Familien ønsker utredning og behandling av Bjørn. Dette fordi man har mistanke om at han har forsøkt vaginal penetrering av sin åtte år gamle halvsøster. I tillegg skal han ha truet med å «jule henne

opp» dersom hun fortalte om dette til noen. Lillesøster har fortalt dette til moren sin. Vi har ikke fått opplysninger om at Bjørn har forgrepet seg på flere barn.

«Psykologen har rutiner for hva hun skal gjøre når det gjelder offer i saken, men hva med Bjørn, den antatte «unge overgriperen»?»

Det står videre at Bjørns foreldre er skilt. Far er gift på ny, og har de to døtrene på åtte og fem år med sin nye kone. Annenhver helg og en dag i uken bor Bjørn sammen med far og stemor. Resten av tiden bor han sammen med sin mor, hennes samboer og deres felles gutt på tre år.

Det opplyses at far har vært voldelig mot mor. På det tidspunktet var Bjørn tre-fire år gammel. Ifølge mor skal Bjørn ha vært vitne til at far slo henne med flat hånd. Hvis det var mye uro hjemme, kunne far bli voldelig. Ifølge barneverntjenesten avtok volden etter denne perioden.

Til slutt står det at Bjørn ikke har venner på samme alder, kun en to år yngre fetter, som han spiller dataspill med. Han har ingen andre fritidsinteresser. De mindre barna i nabolaget ser opp til Bjørn, og vil gjerne være sammen med ham. Han er flink med yngre søsken, tar seg av dem og leker med dem. Foreldrene og naboer bruker ham ofte som barnevakt.

Samrådsmøtets forløp

Samrådsmøtet finner sted tre dager etter at barnevernet har ringt rundt og innkalt instansene.

Alle deltakerne inviteres til å fortelle om kjennskapen de har til Bjørn og hans livssituasjon: hva de vet om overgrepet, hvordan han fungerer hjemme, på skolen og i fritiden, hvilke tiltak de eventuelt har satt inn, og hva de er bekymret for.

Rektor og kontaktlærer forteller om en «på alle måter grei gutt», som de ikke har noen problemer med. Bjørn har spesifikke lærevansker, og får fem timer assistenthjelp i uken. Han er godt likt, flink med barn, og blir innimellom brukt som ekstrahjelp for førsteklasingene. Rektor ser dette som et nyttig tiltak for Bjørns følelse av mestring. Særlig fordi han ikke har venner på samme alder. Ungdommene opplever ham som altfor «spesiell» i sin relasjon til medelever. De ser at han bommer på det sosiale samspillet, og at han foretrekker å snakke med yngre barn eller voksne.

Bup forteller at Bjørn første gang ble henvist av barnehagen og foreldrene da han var fire år, fordi de syntes han lå etter de andre barna i utviklingen av språk og motorikk. Han mestret ikke det sosiale samspillet, og kom i konflikt med andre barn fordi han ville styre innholdet i leken. Bup avdekket ikke noen utviklingsforstyrrelse, men

utviklingen av språk og motorikk var forsinket. I barnehagen ble det satt inn tiltak som gikk på å bedre språk, motorikk og sosiale ferdigheter.

Barneverntjenesten forteller at da Bjørn var i treårsalderen, mottok de en bekymringsmelding om mulig vold fra far mot mor. Sammen med lensmannen undersøkte de saken. Far valgte da å gå til behandling hos Alternativ til vold (ATV). Etter dette skal volden ha opphørt.

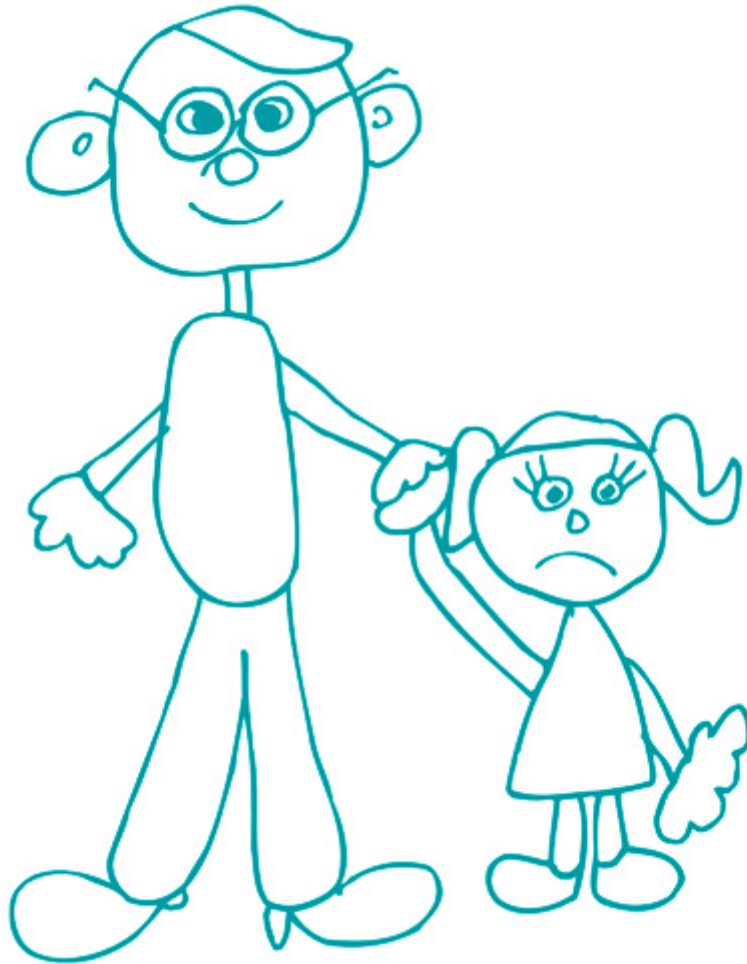
På møtet i dag uttrykker barnevernet bekymring for om Bjørn kan være til fare for mindre barn på skolen og i nabolaget.

Tiltaksliste

Det er viktig å få svar på om Bjørn har begått ett eller flere overgrep, og den nærmeste til å etterforske dette er politiet. Straffeprosesslovens § 224 sier at «undersøkelses- og etterforskningsplikten også gjelder lovbrytere mellom 12 og 15 år, med mulighet for å undersøke saker der mistenkte er under 12 år». Lensmannen vil ta en prat med Bjørn. Lillesøster blir avhørt på Barnehuset.

Mens lensmannen finner ut om Bjørn faktisk har gjort det han er blitt beskyldt for, er det viktig å tenke sikkerhet. Dette for å hindre at han gjentar overgrep, samtidig som han heller ikke skal få «urettmessige» anklager mot seg. Spørsmålene omsorgsgivere og fagpersoner ønsker å få svar på, er: Har Bjørn forgrepet seg på lillesøster? Kan Bjørn ha forgrepet seg på førsteklasingene han ble satt til å hjelpe? Er Bjørn en fare for andre barn?

For å kunne gi en vurdering av Bjørns risiko for å gjenta overgrep går instansene igjennom sikkerhetsvurderingen Erador (se egen tekstboks). Bjørn kommer ut med skåren «middels til lav» risiko for å gjenta overgrep. Dette betyr at sikkerhetsnivået må holdes oppe inntil videre utredning og behandling gir resultater i nivå «lav risiko» for å gjenta overgrep.

Deltakerne på samrådsmøtet beslutter å sette inn følgende tiltak: PPT, kontaktlærer og rektor lager en plan for skolehverdagen. De bestemmer at Bjørn ikke skal ha ansvar for yngre barn, og at assistenten skal holde øye med ham i frikvarterene. Slik sikrer skolen seg at de har oversikt over hvor han er, og hvem han er sammen med. De vil også lage en avtale med foreldrene om at han følges til og fra skolen inntil videre. Til slutt foreslår de at Bjørn blir med i en samtalegruppe hos PPT-rådgiveren, der formålet er å bedre den sosiale samhandlingen med jevnaldrende. Barnevernet vil snakke med foreldrene om sikkerhetstiltak i hjemmet og på fritiden. De har en støttekontakt som er leder i den lokale friidrettsgruppen. Støttekontakten kan hjelpe Bjørn med å forstå de sosiale kodene, og samtidig holde et øye med ham. Bup begynner med en overgrepsspesifikk utrednings- og behandlingspakke. Siktemålet med denne er å hjelpe Bjørn til å få et bedre liv, og ikke gjenta overgrep, i tillegg til å jobbe med annen problematikk som måtte dukke opp i løpet av utredningen. Kommunepsykologens og helsesøsters arbeid skal rette seg mot deler av familienettverket, både på «offer»- og «overgriper»-siden. Kommunepsykologen kjenner mor og stefar fra før, og tilbyr dem hjelp. Helsesøster kjenner far, stemor og deres to døtre, og tilbyr dem hjelp.

Alle parter er enige i sikkerhetstiltakene, og beslutter å evaluere tiltakene jevnlig. Instansene oppretter en ansvarsgruppe som møtes hyppig i starten. Det er viktig at

Bjørn ikke strupes med sikkerhetstiltakene, og at tiltakene ikke opprettholdes lenger enn nødvendig.

Psykologens oppgaver

Som psykolog må vi kunne jobbe med gutter som Bjørn på følgende fire områder: Vi må gjøre en sikkerhetsvurdering, en generell utredning og en overgrepsspesifikk utredning, og gi behandling. Utredningspakken AIM2 (se egen boks) kan være til hjelp i dette arbeidet.

A. Sikkerhetsvurdering

Psykologen er nødt til å «ta sin del av ansvaret» for å jobbe med sikkerhetsaspektet i saker der det er mistanke om at klienten har utført seksuelle overgrep. I tråd med britiske og amerikanske fagmiljøer (www.lucyfaithfull.org.uk og www.nctsn.org) anbefaler Bjørns psykolog følgende: Bjørn skal ikke sitte barnevakt for sine yngre søsken. Han skal ikke være alene med dem, eller settes i en posisjon der han har makt over dem. Når han har samvær hjemme hos far, der hans to mindre halvsøstre bor, må far eller stemor følge med på ham hele tiden. Han skal ha sin egen seng i sitt eget rom, og får ikke være oppe om natten etter at de voksne har lagt seg. Jentene skal ikke gå inn på hans soverom, og han får ikke lov til å gå inn på deres.

Bli Bjørn invitert på overnattingsbesøk, ferie med venner eller lignende, må han overvåkes av en voksen som har kjennskap til overgrepet som er begått. Dette skal Bjørn vite om. De voksne blir såkalte *ytte stoppere* som hjelper ham med ikke å gjenta overgrep. Han skal vite at han blir passet på, fulgt med på, og hvorfor. Det er de voksnes ansvar å hjelpe Bjørn til å unngå situasjoner som kan innby til nye overgrep, men det er Bjørns ansvar å følge sin egen stopp-plan. Foreldrene skal fjerne alt eksplisitt seksuelt materiale, og ikke tillate filmer eller andre medier der seksuell vold eller avvikende seksualitet er emnet.

Dette er konkrete råd som også barneverntjenesten og andre instanser kan benytte i arbeidet med familien.

B. Generell utredning

I den generelle utredningen av Bjørn kartlegger psykologen kognitive evner, personlighet, sosial og skolemessig fungering samt familiens og barnets historie.

Bjørn har vært vitne til vold som liten, men traumekartleggingen avdekker ingen symptomer på dette. Det er å håpe at disse erfaringene er godt bearbeidet, da det har blitt jobbet tverrfaglig med familien i flere år etter avdekkingen av volden.

Utredningen bekrefter de tidligere vurderingene av Bjørn: Han har kognitive evner i nedre del av normalområdet, spesifikke lærevansker og store sosiale samspillsvansker med jevnaldrende. Hans fremste ressurs, beskrevet som hans «omsorgsevne», og at han er så flink til å ta seg av barn, er for tiden også hans største ulempe. Bjørn beskrives av foreldrene og lærerne som en gutt «det er lett å like».

C. Overgrepsspesifikk utredning

Bjørn må gjennomgå spørreskjemapakken ASAP (Adolescent Sexual Abuser Project) av Beckett et al. (2002). Den består av ni spørreskjemaer for normalt begavede gutter i alderen 12 til 18 år. Sju måler personlighet og sosial fungering, og to er overgrepsspesifikke. For å tilpasse spørreskjemaet til Bjørns evnenivå, forklarer psykologen spørsmålene underveis. Den overgrepsspesifikke utredningen tegner et bilde av en gutt med begrenset evne til å sette seg inn i lillesøsterens situasjon, og hvordan hun hadde det da han prøvde å ha sex med henne. Som med mange andre som kommer til oss, trenger Bjørn psykoedukasjon. Ved å snakke med ham om de svarene han har gitt, kan vi drøfte handlingene overfor lillesøster, hans «steg mot» overgrepet, hvordan hun kan ha opplevd det, hvem som hadde hvilket ansvar, og hva sunn seksualitet innebærer.

D. Behandling

Det viktigste i Bjørns behandling er å forstå og gjenkjenne hvilke steg som ledet frem til overgrepet, og å lære seg å ta «nye steg» som ikke fører dit. I dette arbeidet anbefaler vi ved V27 den nederlandske manualen «Varig forandring» (Bullen & Hendriks 1997) eller den britiske manualen «G-MAP» (Print, 2008). Disse leder psykologen trinnvis gjennom behandlingsprosessen, og gir detaljerte beskrivelser av hva hver time skal inneholde. Manualene er spesielt nyttige for dem som ikke har gjort denne typen behandling før.

«Min erfaring er at et tverrfaglig møte i starten fører til et smidig samarbeid»

Bjørn gjennomfører behandlingsmanualen G-MAP. Han utfører oppgavene og reflekterer over hvordan lillesøster kan ha hatt det da han prøvde å forgripe seg på henne. Han jobber med å prøve å finne ut av «stegene» som ledet frem mot overgrepet, og hvordan unngå å ta disse i fremtiden. Det er mange oppgaver i denne manualen som går ut på at ungdommene skal forstå hvordan de selv tenker og bruker «unnskyldninger» for å gjøre det de har lyst til. Bjørn jobber med hvordan han skal utsette behov. Videre med hva han skal gjøre for å unngå risikosituasjoner, samt komme seg ut av dem.

Parallelt med manualarbeidet jobber instansene rundt Bjørn med å bedre hans fungering på skolen, på fritiden og med de voksne.

Oppfølging og avslutning

Hvordan går det så med Bjørn?

Etter seks måneder (Bjørn, 14 ½ år)

I samtalen med lensmann forteller Bjørn at det lillesøsteren sier, er sant. Han vrir seg på stolen, og sier at han bare prøvde å gjøre det han hadde sett på film. Nå angreer han

voldsomt, og skjønte ikke hvor redd og lei seg hun ble. Han sier han ikke har gjort dette med andre barn. Barnevernet har undersøkt saken. De har ikke funnet opplysninger som tyder på at han har forgrepet seg på førsteklasingene eller nabobarna. Bjørn går til Bup fordi: «Jeg vil at familien min skal stole på meg igjen, og da må jeg gå til Erling [psykologen] og gjøre opp for meg.»

Stemor vil fremdeles ikke se Bjørn, og psykologene arbeider for å få familiene til å møtes. Denne prosessen kalles «mediation», og er en slags «gjenopprettende samtale». Den går ut på at lillesøster og andre familiemedlemmer får stille spørsmål. Lillesøster kan for eksempel spørre «hvorfør gjorde du det med meg?» og «kan du love at du aldri mere vil gjøre det?». Sammen med psykologen skal Bjørn på forhånd ha fått alle spørsmålene, og forberedt seg på hva han skal svare. Alt skal gå på lillesøsters premisser, fordi dette er en del av hennes helningsprosess. Bjørn håper han får lov til å komme i konfirmasjonen til fetteren, der stemoren og halvsøstrene også skal være. Han vet at de må si ja for at han skal få komme.

De voksnes sjokk, skuffelse og sinne over Bjørns handlinger bearbeides også underveis.

En del av sikkerhetstiltakene eksisterer fortsatt. Bjørn får ikke sitte barnevakt, men er aktiv i friidrettsgruppen. Støttekontakten er alltid i nærheten, og hjelper ham diskre med å knekke de sosiale kodene. Ansvarsgruppen møtes tre ganger i halvåret.

Etter ett år (Bjørn, 15 år)

Bjørn har gjennomgått behandlingsmanualen G-MAP. Han har skjønt stegene som ledet frem mot overgrepet, og funnet nye steg som «leder bort fra overgrep». Tre «gjenopprettende samtaler» har funnet sted. Bjørn blir nå invitert i bursdager og konfirmasjoner. Han er også på besøk hos far og stemor, men overnatter ikke. De lar ham ikke være alene med småsøstrene, og de stoler fremdeles ikke på ham. Bjørn forteller at han bare er glad for at han får komme dit. Det er jo nesten som før.

Bjørn er i ferd med å få seg et par kamerater i friidrettsgruppen. På skolen tar han noe kontakt med annen ungdom. Rektor vil ikke gi ham ansvar for yngre elever. Det tar han ikke sjansen på, sier han til ansvarsgruppen, som nå møtes kun to ganger i halvåret. Besøkene hos Bup er trappet ned til én gang i måneden.

Etter to år (Bjørn, 16 år)

Bjørn har begynt på videregående skole, og kommet i klasse med en av kameratene fra friidrettsgruppen. Undervisningen er fortsatt tilrettelagt. Bjørn vil gjerne bli elektriker, slik som faren. Sikkerhetsvurderingen Eraser viser nå lav risiko for nye overgrep. Sammen med modning og fremgang på mange områder, gir det grunnlag for å avblåse de siste sikkerhetstiltakene. Bjørn bestemmer seg for at han ikke vil sitte barnevakt for sine yngre søsken, noe familien synes er helt greit. De ville nok uansett ikke gitt ham lov til det, forteller de psykologen, før kontakten hos Bup avsluttes. Ansvarsgruppen avvikles også.

Veien videre

Ved å gripe inn når vi får vite at et barn har begått et seksuelt overgrep mot et annet barn, kan vi være med på å redusere vold og seksuelle overgrep mot barn. Ser vi på voksne pedofile, så oppgir opp mot 50 prosent at de gjennomførte sitt første overgrep i ungdomsalder (Pullmann & Seto, 2012). Dette betyr ikke at halvparten av de unge som begår overgrep, fortsetter med dette inn i voksen alder. Rundt én av ti gjentar overgrep, og av dem er det enda færre som blir voksne pedofile. En metaanalyse viser at behandling ser ut til å gjøre en forskjell (Ryan, 2015). De fleste unge stopper ved en tydelig offentlig korreksjon, kombinert med en plan fra instansene rundt, der alle gjør sin del.

Det ser nå ut til at fagfolk og media begynner å få øynene opp for denne gruppen barn og unge. Høsten 2015 uttalte Solveig Horne til VG at regjeringen vet for lite om unge overgripere til å vite om behandlingstilbudet er godt nok. NKVTS (Nasjonalt kunnskapssenter for vold og traumatisk stress) har derfor fått i oppdrag å lage en oversikt over tilbud og behov for denne gruppen. Bent Høie sa til VG at det hviler et ansvar på instansene for å gi hjelp i de tilfeller der mindreårige kan gjøre skade på andre barn. Han forutsetter at utviklingsarbeidet på området vold og overgrep mot barn er «svært høyt prioritert i alle deler av tjenestene» (Quist, 22. september 2015).

Samrådsmøtet

Her møtes de instanser som har, eller bør ha, et ansvar for barnet, for eksempel barnevern, BUP, skole/skolehelsetjenesten, PPT, politi, Bufetat osv.

Målet med samrådsmøtet er å lage en *plan* for hva som skal skje videre med ungdommen, og hvem som skal gjøre hva. Følgende spørsmål, i nummerert rekkefølge, drøftes:

1. Hva vet vi om det som har skjedd? Hvilke tiltak er satt inn? Hvilke bekymringer har vi?
Her legger hver instans frem en kort oppsummering, etter tur, og ingen avbryter med spørsmål.
2. Hva er best for ungdommen?
Her kan møtedeltakerne drøfte mer fritt og la kreativiteten få spillerom.
3. Hvilke tiltak kan min instans sette inn?
Her er det viktig å konsentrere seg om hva en selv kan bidra med, og ikke fortelle om eventuell misnøye med andre.
4. Hvem gjør hva når? Tidspunkt for nytt møte avtales.

Sikkerhetsvurderingen Eraser

Eraser (Estimate of Risk of Adolescent Sexual Offense Residivism), av Worling og Curwen, består av 25 spørsmål, der svarene danner grunnlag for en vurdering av risiko for gjentakelse av seksuelle overgrep, for gutter i alderen 12 til 18 år. Eraser er delt inn i fem hovedområder: 1) Seksuell interesse, 2) Holdninger og atferd, 3) Tidligere seksuelle overgrep, 4) Psykososial

funksjonsevne og 5) Funksjon innenfor familie, miljø og behandling. Sikkerhetsvurderingen gjennomføres i kartleggingsfasen.

Utredningspakken AIM2

AIM2 står for Assessment Intervention Moving on. Pakken er et empirisk og kunnskapsbasert verktøy for utredning, sikkerhetsvurdering og behandling av barn og unge som har vist upassende eller skadelig seksuell atferd. AIM2 har også egne veiledere for foreldre, skole- og barnehagepersonale, fosterforeldre, miljøarbeidere på institusjon, samt en manual for utredning og behandling av problematisk eller skadelig seksuell atferd på sosiale medier.

Ressursenheten V27 vil i 2016, 2017 og 2018 arbeide for å implementere denne pakken i aktuelle fagmiljøer i Norge. Oppøringen vil skje i samarbeid med lokale krefter.

For mer informasjon om AIM2 i Norge se: www.betanien.no og www.aimproject.org.uk

Teksten sto på trykk første gang i Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol 53, nummer 11, 2016, side 912-918

TEKST

Helle Kleive, psykologspesialist og daglig leder for ressursenheten V27 ved Betanien Bup, Betanien sykehus i Bergen, Helse Vest.

KONTAKT: helle.kleive@betanien.no

+ **Vis referanser**

Referanser

Barbaree, H.E. & Marshall, W.L. (2006). An Introduction to the Juvenile Sex Offender: Terms, Concepts and Definitions. I: H.E. Barbaree & W.L. Marshall (red.). *The Juvenile Sex Offender* (s. 1-15). New York: The Guilford Press.

Becket, R.C., Gerhold, C.K.E. & Brown, S. (2002). *ASAP. Adolescent Sexual Abuser Project*. Utredningsprogram for unge overgripere. Bergen: V27.

Bonner, B. (2006). Assessment and Treatment of Children with Sexual Behaviour Problems. Forelesning ved NFBO, Nordisk forening mot barnemishandling og omsorgssvikt, 7.- 9. mai 2006, Malmø.

Bullens, R. & Hendriks, J. (1997). *Varig forandring*. Behandlingsprogram for unge overgripere. Bergen: V27.

Ingues, E.K., & Kleive, H. (2011). *I møte med unge overgripere*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Jensen, M., Garbo, E., Kleive, H., Grov, Ø., Hysing, M. (2016). Gutter som utøver skadelig seksuell atferd i Norge. En deskriptiv studie fra klinikken. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*.

Långström, N. (2000). Sexuella Övergriper mot barn: Unga som begår sexbrott. En forskningsöversikt. Expertrapport. Stockholm: Socialstyrelsen.

Print, B., & O'Callaghan, D. (2004). Essentials of an effective treatment programme for sexually abusive adolescents: offence specific treatment tasks. I G. O'Reilly, W.L. Marshall, A. Carr, & R. Beckett (red.), *The Handbook of Clinical Intervention with Young People who Sexually Abuse* (s. 237-274). New York: Brunner-Routledge.

- Print, B. (2008). The G-map group treatment programme handbook. G-MAP 2008. Manchester.
- Pullman, L., & Seto, M.C. (2012). Assessment and treatment of adolescent sexual offenders: Implications of recent research on generalist versus specialist explanations. *Child Abuse & Neglect*, 36(3), 203-209.
- Quist, C. (2015, 22. september). Hentet fra <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/helse-og-medisin/.../23509527>
- Ryan, G., (2015). *Lessons learned in 30th years of work*. Forelesning ved NAPN, National Adolescent Perpetration Network. 30. mai-1. juni, 2015, Denver, Colorado, USA.
- Worling, J., & Curwen, T. (2001). The «Eraser». Estimate of Risk Offense Recidivism. Thistleton Regional Centre, Toronto, Canada: SAFE-T Program.